

POROČILO IN ZAKLJUČKI VIII. SIMPOZIJA ETNOLOGOV KONSERVATORJEV SLOVENIJE, HRVAŠKE, SRBIJE, SEVERNE MAKEDONIJE, BOSNE IN HERCEGOVINE

2.–4. oktober 2019, Bitola, Severna Makedonija

V Bitoli v Severni Makedoniji je v organizaciji Ministrstva za kulturo Severne Makedonije, Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja Bitola, Konservatorskega oddelka v Zagrebu in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto, med 2. in 4. oktobrom 2019 potekal VIII. mednarodni simpozij etnologov konservatorjev pod naslovom Upravljanje s kulturno dediščino: od valorizacije do interpretacije. Na njem so poleg etnologov konservatorjev sodelovali še drugi strokovnjaki: arhitekti, arheologi, umetnostni zgodovinarji, gradbeni inženirji in strokovnjaki s fakultet, iz muzejev ter drugih ustanov, ki skrbijo za varstvo kulturne dediščine.¹ Na posvetu so bili prisotni predstavniki petih držav: Slovenije, Hrvaške, Srbije, Severne Makedonije ter Bosne in Hercegovine. Izhodišča in program simpozija so pripravili člani organizacijskega odbora: Dušan Strgar in Dušan Štepec z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Ana Mlinar s Konservatorskega oddelka v Zagrebu, Krešimir Mijakovac s Konservatorskega oddelka v Slavonskem Brodu, Viktorija Momeva Altiparmakovska, Vesna Kočankovska in Zoran Altiparmakov z Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja v Bitoli. Simpozij se je začel z uvodnimi pozdravnimi nagovori Nataše Petrovske, županje mesta Bitola, Milana Jazbeca, veleposlanika Republike Slovenije v Republiki Severna Makedonija, Ace Kustova z Direktorata za varstvo kulturne dediščine na Ministrstvu za kulturo Republike Severne Makedonije, Meri Stojanove, direktorice Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja Bitola, Tomislava

Petrinca, glavnega konservatorja za nepremično kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo Republike Hrvaške, Dušana Strgarja, v imenu generalnega direktorja Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije Janeza Kromarja in generalnega konservatorja dr. Roberta Peskarja, ter Ane Mlinar in Viktorije Momeve Altiparmakovske kot predstavnic Organizacijskega odbora VIII. SEK-a.²

Na simpoziju je bilo v petih tematskih sklopih predstavljenih 25 referatov.³ V prvem tematskem sklopu z naslovom Strategije, načela celostnega ohranjanja in stalno izobraževanje so bili predstavljeni prispevki o problematiki načrtovanja strategij varstva kulturne dediščine in njihovih posebnosti v posameznih državah ter prispevki o metodoloških pristopih k preučevanju in obnovi dediščine. V uvodnem delu sta Efrozinja Parevska in Zoran Altiparmakov z Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja Bitola predstavila svojo institucijo in problematiko varstva zavarovanega mestnega jedra Bitole. Parevska je v prispevku Uloga NU Zavod za zaščito spomenika kulture i muzej Bitola na polju zaštite kulturnoh nasleđa predstavila zgodovinski razvoj institucije s sedežem v stari vojaški kasarni v Bitoli, ki je bila leta 1848 zgrajena za vojaško šolo. V njej je bil leta 1934 ustanovljen občinski mestni muzej, ki se mu je leta 1974 pridružil še Zavod za varstvo kulturnih spomenikov. K muzejskemu delu njihove institucije spadajo še arheološko najdišče Herakleja, umetniška gale-

1 Simpoziji etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške so rezultat več kot dvajsetletnega sodelovanja strokovnjakov, konservatorjev iz strokovnih služb za varovanje nepremične kulturne dediščine Slovenije, Hrvaške, Republike Srbije, Severne Makedonije ter Bosne in Hercegovine. Simpoziji so zasnovani interdisciplinarno, na njih že od vsega začetka sodelujejo strokovnjaki različnih disciplin. Začetnika in pobudnika posvetov sta bila Ana Mlinar s konservatorskega oddelka v Zagrebu in Dušan Strgar z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto, ki sta do te ideje leta 1998 prišla iz potrebe po izmenjavi strokovnih pristopov, izkušenj, znanj in dobrih praks. Simpoziji etnologov konservatorjev so bili doslej organizirani v Metliki (2000), Starigradu v Paklenici (2001), Brežicah (2003), Starem Gradu na Hvaru (2010), Trenti (2013), Požgi (2015), Krškem (2017) in Bitoli (2019).

2 Za informiranje lokalnega prebivalstva o simpoziju o varstvu kulturne dediščine je bil natisnjen plakat, ki ga je pripravil Vlado Doreski. Pred samim odprtjem simpozija so veleposlanik Milan Jazbec, Viktorija Momeva Altiparmakovska in Ana Mlinar na tiskovni konferenci spregovorili o simpoziju in pozitivnih vidikih sodelovanja.

3 Med simpozijem je bil organiziran tudi dodatni program. Na koncu prvega uradnega dne simpozija je bila v prostorih Nacionalnega inštituta zavoda in muzeja Bitola odprta razstava z naslovom Tradicionalna arhitektura Bitole in bitolskega kraja, ki so jo pripravili sodelavci omenjene institucije. Po odprtju razstave smo si ogledali tudi njihovo stalno muzejsko postavitev, ki obsega čas od prazgodovine do danes. Zadnji dan simpozija so gostitelji organizirali strokovno ekskurzijo v mesto Kruševo, kjer smo si ogledali urbanistične in arhitekturne posebnosti tega naselbinskega kulturnega spomenika. Ogledali smo si tudi Makedonium – memorialni spomenik Ilinden-ski vstaji (uporu proti Turkom) in spominski center Tošeja Proeskega, pokojnega makedonskega popularnega glasbenika.

* Dušan Štepec, mag. etnološkega konservatorstva, konservatorski svetnik, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto; dusan.stepec@zvkd.si.

** Dušan Strgar, univ. dipl. etnolog, konservatorski svetnik, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto; dusan.strgar@zvkd.si.

rija v Jeni Džamiji, spominski hiši Goce Delčev in Stevan Naumov-Štir ter Kulturni center Magaza v Bitoli. Zavodski del pa se ukvarja z varstvom kulturnih spomenikov v treh občinah, in sicer v Bitoli, Resenu in Demirju Hisarju. Konservator arhitekt Altiparmakov je v prispevku Zaščita i interpretacija kulturnog nasleđa u kontekstu dosadašnjih stručnih iskustava u realnoj primeni zakonske regulative i urbani razvoj grada Bitole s pomočjo prostorskih načrtov podrobneje predstavil zgodovinski razvoj mesta Bitola in varstvena prizadevanja v njenem mestnem jedru. Estela Radonjić Živkov z Uprave Republike Srbije za varstvo kulturnih spomenikov je v nadaljevanju v prispevku Kulturna politika – analiza stanja zaštite nepokretnih kulturnih dobara u Srbiji predstavila rezultate analize stanja nepremične kulturne dediščine v Srbiji, ki jo je leta 2016 izdelala republiška uprava. Raziskava je bila povezana s prizadevanji za reorganizacijo njihove varstvene službe, ki vključuje tudi željo po spremembi Zakona o varstvu kulturne dediščine iz leta 1994.

Sanja Lončar z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Zagrebu je v referatu z naslovom Obrazovanje u području očuvanja graditeljskog (vernakularnog) nasleđa – iskustva sa studija u Engleskoj predstavila študijske programe na Hrvaškem, ki posredujejo znanja s področja varstva kulturne dediščine. Zlasti je poudarila svoje pozitivne izkušnje s študijem v tujini; študirala je na Šoli za arhitekturo Fakultete za tehnologijo, dizajn in krajino Oxford Brookes Univerze v Oxfordu.

Ana Mlinar, upokojena konservatorica Konservatorskega oddelka v Zagrebu, prejemnica državne nagrade Vicka Andrića za posebne zasluge na področju konservatorstva v letu 2015 in nagrade Milovana Gavazzija za življenjsko delo Hrvaškega etnološkega društva leta 2018 ter hrvaška članica organizacijskega odbora SEK je v prispevku Obnovljene zgrade tradicijskoga graditeljstva – nova prostorna i kulturna vrijednost predstavila nekaj konkretnih primerov obnov iz svoje bogate konservatorske prakse. Skupaj s sodelavci je uspela obnoviti posamezne kulturne spomenike t. i. ljudske arhitekture tudi v tistih okoljih, kjer zaradi nizke ozaveščenosti ali slabih socialnih in ekonomskih razmer na začetku za to niso imeli posebnega posluha. Uspelo ji je, ker je za stalno ozaveščanje lastnikov kulturnih spomenikov in zainteresirane javnosti skrbela s svojimi javnimi nastopi, predavanji in pogovori ter pisanjem za različne medije.

Andreja Bahar Muršič z ljubljanske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je v predavanju z naslovom Varovanje vaških jeder skozi prostorske akte občin predstavila sistem varovanja nepremične kulturne dediščine s pomočjo prostorskih aktov, ki smo ga v Sloveniji uvedli z vzpostavitvijo registra nepremične kulturne dediščine po letu 1999. V referatu je zlasti poudarila problematiko prostorskega varovanja dediščine po sprejetju zakona o varstvu kulturne dediščine leta 2008, ki predvi-

deva nov način prostorskega varovanja z vzpostavitvijo varstvenih območij dediščine (VOD), za katera pa še ne poznamo metodologije in ne vemo, kdaj bodo ta dejansko zaživila. Vesna Stanulov, konservatorica etnologinja z mestnega Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Novi Sad je v predavanju z naslovom Vrednosti naseljenog mesta Kovilj – Izazovi očuvanja graditeljskog nasleđa predstavila način oziroma metodologijo in vsebino strokovnih podlag, ki jih v konservatorski službi v Srbiji izdelujejo za posamezne prostorske akte, s katerimi urejajo posege v zavarovana vaška in mestna naselja. Za predstavitev je izbrala primer izdelave strokovnih podlag za prostorski načrt za vas Kovilj v bližini Novega Sada. Vaska Pečija-reska, konservatorica arhitektka z Zavoda in muzeja Prilep je v prispevku Arhitektonsko nasleđe Kruševa predstavila dediščinsko izjemno bogato mesto Kruševo, ki je naselbinski kulturni spomenik. Mesto, ki se v pisnih virih prvič omenja leta 1467, je razcvet v 18. in 19. stoletju doživelo po zaslugi Vlahov in pravoslavni Albancev, ki so iz Moskopolja, pomembnega gospodarskega in kulturnega središča v južni Albaniji, pred Turki pobegnili v Kruševo. Med njimi so bili številni obrtniki, stavbarji, rezbarji in pravoslavni ikonopisci, ki so Kruševu vtisnili poseben pečat v arhitekturi, kulturi in načinu življenja.

Drugi vsebinski sklop z naslovom Revitalizacija dediščine s sredstvi mednarodnih fondov je odprl Amelio Vekić, vodja Konservatorskega oddelka v Zagrebu, sicer pa konservator arheolog, s predavanjem z naslovom EU fondovi u obnovi kulturne baštine – konzervatorski pristup. V njem je predstavil hrvaške izkušnje s pridobivanjem in z uporabo evropskih finančnih sredstev pri obnovi kulturnih spomenikov. Eda Benčić Mohar iz piranske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije pa je na primeru treh konkretnih projektov, izvedenih med letoma 2000 in 2012 v Slovenski Istri (Abitanti, Alas in Revitas) predstavila še slovenske izkušnje z obnovo kulturne dediščine s pomočjo evropskih finančnih sredstev. Romana Mačković, hrvaška kustosinja arheologinja iz Muzeja Sveti Ivan Zelina, je v predavanju z naslovom Korištenje EU fondova u obnovi kulturne baštine na primjeru projekta obnove Zelingrada predstavila problematiko izvajanja projekta rekonstrukcije in revitalizacije ostankov gradu Zelingrad, ki je financiran z evropskimi sredstvi. Ostanki omenjenega gradu se nahajajo na Zelinski gori, približno pet kilometrov od mesta Sveti Ivan Zelina in so ena od glavnih turističnih atrakcij njihove mestne občine. V predavanju je omenila vsebinske, organizacijske, kadrovske in finančne težave, s katerimi se muzej srečuje med izvajanjem projekta, ki poteka od oktobra 2014.

Tretji vsebinski sklop z naslovom Status obnovljene kulturne dediščine, interpretacija in perspektiva (odnos skupnosti in stroke do dediščine) je odprla Nermina Mujezinović, izredna profesorica s Fakultete za tehnične študije Univerze v Travniku s predavanjem Primjena rezultata

Udeleženci simpozija med predavanji v dvorani Hotela Epinal v Bitoli (foto: Krešimir Mijakovac, 2. oktober 2019, arhiv ZVKDS, OE Novo mesto).

istraživanja in situ u rehabilitaciji, prezentaciji i interpretaciji objekata graditeljske baštine, primjer: Šišman – Ibrahimpašin hamam u Počitelju, v katerem je predstavila konservatorsko raziskavo, ki jo je s sodelavci izdelala za obnovo, prezentacijo in novo namembnost hamama (tradicionalna stavba turške savne) iz 17. stoletja v starem srednjeveškem mestu Počitelj v Bosni in Hercegovini. Podrobno je predstavila metodologijo, po kateri so izdelali študijo, ki je vsebovala dokumentiranje in preiskavo stavbe, raziskavo zgodovinskih virov, predlog konservatorskih in restavratorskih posegov ter odločitev za novo namembnost. Dušan Štepec, konservator iz novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je predaval na temo *Prezentacija ≠ interpretacija – interpretacija kulturne dediščine med teorijo in konservatorsko prakso v Sloveniji*. Predstavil je teoretska izhodišča kakovostne interpretacije ter nekaj konkretnih primerov, kako se v Sloveniji lotevamo prezentacije in interpretacije lokacij kulturne dediščine. Dušanka Stanković, konservatorica z Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Sremska Mitrovica, je v predavanju *Turistička eksploatacija kulturne baštine u opštini Pečinci* predstavila problematiko nekritične uporabe kulturne dediščine in njenega vključevanja v lokalne integralne turistične produkte v okolici Srema.

Saša Roškar, konservatorica iz kranjske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, je predstavila problematiko upravljanja t. i. muzejskih hiš v Sloveniji. V predavanju z naslovom *Imamo kulturni spomenik – muzej – kaj pa zdaj? Vzdrževanje in upravljanje muzejskih hiš* je opozorila na v Sloveniji zelo razširjene varovane spominske muzejske hiše. Zanje ugotavlja, da so po večini v lasti občin, slabo vzdrževane in posledično v slabem fizičnem stanju.

V četrtem tematskem sklopu z naslovom *Celovito varstvo kot temelj trajnostnega razvoja* so predstavljene teme obravnavale trajnostne vidike obnovljene kulturne dediščine. Viktorija Momeva Altiparmakovska, konservatorica z Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja Bito-

la je v predavanju *Malovišta – ruralna spomenička celina u granicama NP Pelister* predstavila urbanistične in arhitekturne značilnosti skoraj povsem izpraznjene visokogorske vasi Malovište, ki jo danes naseljuje še približno sto domačinov, predstavnikov Vlahov. Vesna Kočankovska, konservatorica gradbena inženirka z Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov in muzeja Bitola, je v predavanju z naslovom *Konzervacija na konacite od manastir ot sv. Petke vo selu Capari* predstavila primer celovite obnove konaka (prenočišča) v samostanu v Capari, ki jo je njen zavod izvedel v letih 2009 in 2010. Dušan Strgar, konservator novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, je v predavanju z naslovom *Pleterje – muzej na prostem, strokovna institucija ali ...?* predstavil pleterski muzej na prostem, ki je eden od štirih največjih tovrstnih muzejev v Sloveniji. Kritično je poudaril, da ne pleterski in ne drugi podobni muzeji v Sloveniji ne izpolnjujejo vseh strokovnih standardov, ki za muzeje na prostem veljajo drugje po svetu. Kot razlog je navedel dejstvo, da muzeji na prostem niso vključeni v sistem varstva kulturne dediščine, poleg tega pa njihove problematike ne ureja nobena zakonodaja.

Peti, zadnji tematski sklop z naslovom *Obnovljena dediščina – nova vrednost* je Jelena Munjić, konservatorica etnologinja in antropologinja s srbskega Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Kragujevac, odprla s predavanjem *Konzervatorsko-restavratorski radovi na kompleksu sobrašica u selu Lužnice kod Kragujevca*, v katerem je predstavila uspešno obnovo sobrašic (lesene ute, postavljene ob cerkvah in samostanih za druženje vernih družin ob cerkvenih praznikih) v vasi Lužnice, ki jo je vodila v obdobju 2010–2017. Filip Đindić, konservator etnolog s Konservatorskega oddelka v Zadru, je predaval na temo *Obnova komunjskog magazina (stare uljare) na Premudi kao primjer (manje?) uspešne prakse*. Podrobno je predstavil pred kratkim končano večletno obnovo vaške oljarne na otoku Premuda, pri kateri je sodelovala lokalna skupnost. Pritličje oljarne je namenjeno proizvodnji olja, podstrežje pa etnološki zbirki.

Božena Hostnik, konservatorica etnologinja iz celjske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, je v predavanju z naslovom *Obnova spominske hiše Alme M. Karlin (konservatorski in izobraževalni vidik)* predstavila celovito obnovo in revitalizacijo hiše, v kateri je na stara leta živela svetovna popotnica Alma M. Karlin. Pri obnovi so sodelovali dijaki Srednje gradbene šole iz Celja, ki so pri praktičnem pouku med letoma 2009 in 2014 hišo obnavljali pod konservatorskim nadzorom. V obnovljeni hiši je sedaj stalna razstava o življenju in delu Alme M. Karlin. Jasna Zmaić, pooblaščenka hrvaška arhitektka za delo na kulturni dediščini iz Zagreba, je v predavanju z naslovom *Gradnja zemljom, suvremene potrebe i pristup* opozorila na varstvo in ohranjanje kmečkih hiš, v tradicionalni tehniki grajenih iz ilovice in slame. Podrobno je predstavila

izkušnjo z delavnicami v učnem centru v vasi Lovčić pri Slavonskem Brodu, kjer so z domačini poskušali spodbuditi zanimanje za uporabo tradicionalne tehnike gradnje z zemljo. Ob tem je predstavila še podobno izkušnjo s seminarja BASEhabitat, ki se ga je leta 2018 udeležila v Avstriji, kjer prav tako poskušajo s seminarji in z različnimi projekti spodbuditi zanimanje za oživitev starih tehnik gradnje.

Božidar Krstanović, upokojeni konservator etnolog z Republiškega zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Beograd, je v predavanju z naslovom Rekonstrukcija pojave kulturnih trpeza ili sobrašica v nasprotju s kolegico Jeleno Munjić tovrstne objekte osvetlil še z zgodovinskega in razvojnega vidika. V njihovi verski uporabi in povezavi s starimi kulturnimi prostori in mesti je namreč prepoznal verske prakse, ki izvirajo še iz predkrščanskih časov. Mirjana Đekić, konservatorica s Pokrajinskega zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Petrovaradin, je v predavanju z naslovom Kulturno nasleđe – odraz identitete Rusina u Vojvodini opozorila na kulturno dediščino Rusinov, ene od številnih narodnih manjšin v Vojvodini. Njihovo osrednje naselje je Ruski Krstur, kjer je ohranjena izjemna serija steklenih plošč lokalnih fotografov, ki jim je avtorica namenila posebno pozornost, saj dokumentira nekdanjo kulturo in način življenja Rusinov. Zadnji tematski sklop je sklenila Karolina Lukač, kustosinja Muzeja Brodskog Posavlja iz Slavonskega Broda, ki je v predavanju z naslovom Nematerialna baština brodskog Posavlja: Umjeće izrade sunčane čipke – život tradicije u savremenosti predstavila izdelavo čipk kot posebnost nesnovne dediščine v Slavonskem Brodu in okolici. Avtorica je v letih 2004 in 2005 intenzivno raziskovala čipko v tem delu Hrvaške. Raziskavo je leta 2006 končala z razstavo v njihovem muzeju, sedaj pa si prizadeva za njeno populariziranje in uporabo v vsakdanjem življenju.

Simpozij smo končali s splošnim sporočilom, da sinergija medsebojnega sodelovanja strokovnjakov, lokalne in širše samouprave, različnih združenj in resorjev omogoča kakovostno in kontinuirano skrb za ohranjanje, obnovo in uporabo dediščine. Celostni in celoviti pristop k prenovi dediščine pa vodi k vzdržnemu razvoju, pravilni razlagi dediščine, saj tako poudarjamo njeno raznolikost, vidnost in privlačnost v sodobnem svetu ter prispevamo k ohranjanju identitet lokalnih skupnosti. Ob navedenem sporočilu so rezultat simpozija tudi spodaj podani zaključki.

Zaključki⁴

1. Ohranjati je treba pestrost tradicionalnega podeželskega prostora v družbenem in krajinskem kontekstu. Trenutno stanje in perspektiva kulturne dediščine ni sta ustrezna.

⁴ Zaključke VIII. Simpozija etnologov konservatorjev so na podlagi predlogov udeležencev pripravili na posvetu imenovani člani odbora za oblikovanje zaključkov: Viktorija Momeva Altiparmakovska, Estela Radonjić Živkov, Ana Mlinar, Dušan Strgar in Dušan Štepec.

Tradicionalna podeželska naselja so zelo pomemben del prostorske in kulturne identitete. Njihovo prebivalstvo je varuh materialne in nesnovne dediščine. Kljub temu so tradicionalna podeželska naselja zaradi izseljevanja prebivalstva in usmerjenosti družbe k mestom izpostavljena propadanju. Dolgoletna marginalizacija lokalnih in regionalnih kulturnih politik se odraža v prenizki stopnji financiranja obnov tradicionalnega stavbarstva in programov oživljanja starih naselbinskih jeder in nesnovne dediščine v njih. Pri ohranjanju naselbinske dediščine je treba upoštevati načela vzdržnega razvoja. Izbira in umeščanje novih turističnih vsebin v varovana območja dediščine mora biti selektivna, saj vse ne koristijo vedno ohranjanju dediščine in njenemu vzdržnemu razvoju. Zelo pomembno je, da vasi na podeželju poleg / namesto novih turističnih vsebin dobijo sodobno infrastrukturo, ki bo mlade, brez katerih ni kontinuitete življenja na vasi, tam tudi zadržala.

2. Nujno je izobraževanje vseh udeležencev varstva dediščine (stroka, lastniki, lokalna samouprava, obrtniki, konservatorji in uporabniki).

V osnovnih in srednjih šolah ter visokošolskih izobraževalnih ustanovah ni dovolj izobraževalnih vsebin o dediščini in njeni obnovi. V šolske učne načrte je treba vključiti več takšnih predmetov in vsebin, s katerimi bomo mladim omogočili, da jo bodo bolje razumeli, cenili, ohranjali, pravilno uporabljali in ustrezno interpretirali. Izobraževalne in kulturne ustanove naj poskrbijo za organizacijo in izvajanje permanentnega izobraževanja svojih zaposlenih o pomenu in možnostih ohranjanja kulturne dediščine. Podpirati je treba vse oblike izobraževanja konservatorjev na domačih in tujih univerzah (študij, tečaji), njihovo sodelovanje na različnih strokovnih in znanstvenih posvetih ter na izobraževalnih delavnicah in tečajih doma in v tujini. Omenjene oblike izobraževanja so dragocen vir novih informacij in znanj o uporabi naravnih materialov in oživljanju tradicionalnih tehnologij, gradbenih znanj in veščin. Konservatorji moramo opravljati svoje delo v dialogu z lastniki kulturnih spomenikov in dediščine ter vso zainteresirano javnostjo, zato je pomembno, da z njimi vzdržujemo stalno komunikacijo in jim svoja znanja in vedenja (npr. pogovori, okrogle mize, predavanja ...) posredujemo v različnih oblikah in jih na ta način ozaveščamo in izobražujemo o pomenu varstva in ohranjanja dediščine.

3. Spoštovanje zakonov in konvencij je temelj celostnega in sodobnega varstva dediščine.

Zakone in konvencije na nacionalni in mednarodni ravni je treba spoštovati. V proces izvajanja zakona o varstvu kulturne dediščine morajo biti vključena tudi sorodna ministrstva (za gradbeništvo, okolje, promet in zagotovo ministrstvo za finance). Zakon o varstvu kulturne dediščine je treba nenehno posodabljan. Države v Jugovzhodni Evropi zakon načeloma posodabljaajo, razen Srbije, ki ima zakon še iz leta 1994.

Udeleženci simpozija na strokovni ekskurziji pred spominskim obeležjem Ilindenski vstaji v Kruševu (foto: Boris Markoski, 4. oktober 2019, Arhiv ZVKDS, OE Novo mesto).

4. Kulturno dediščino je treba varovati tudi s prostorskimi načrti in z monitoringom.

Prostorski načrti vseh ravni imajo pravne posledice, zato jih je treba dosledno upoštevati. Kulturna dediščina mora biti na podlagi predhodnih podrobnih analiz stanja in opravljene valorizacije vključena v vse planske in izvedbene prostorske načrte na ravni lokalne skupnosti, regije ali države. Sestavni del prostorskega dokumenta morajo biti tudi varstveni režimi, s katerimi se varuje posamezna zvrst dediščine. Med pripravo planskih in izvedbenih prostorskih načrtov je pomembno, da se naročniku, izdelovalcu in uporabniku prostorskega akta javno predstavi varstveni vidik vključene kulturne dediščine, saj prostorska in gradbena zakonodaja kulturne dediščine posebej ne obravnava. Po sprejetju prostorskega akta mora varstvena služba skrbeti tudi za stalni monitoring, na podlagi katerega bo lahko pravočasno oblikovala predloge za spremembo ali dopolnitev varstvenih ukrepov. Uspešnost prostorskega varovanja dediščine je bolj kot od učinkovitosti inšpekcijskih služb odvisna od finančnih sredstev, ki jih država namenja za obnovo dediščine.

5. Obnovljena in strokovno prezentirana materialna in nesnovna dediščina je pomembna dodana vrednost za gospodarski in kulturni razvoj lokalne in širše skupnosti.

Obnovljena in strokovno prezentirana kulturna dediščina vpliva na podobo kraja, regije in države, dodaja vrednost identiteti prostora, daje pozitivno podobo skrbi in delavnosti njenih uporabnikov ter je potencial za gospodarski in kulturni razvoj lokalne skupnosti, regije in države. Privlačna je za obiskovalce ali povratnike iz velikih mest pa tudi za nove priseljence. Obnovljena vaška naselja lahko postanejo ekskluzivna domovanja za domačine, tuje obiskovalce, goste in turiste ter priložnost za sodobno projektiranje.

6. Mednarodna pomoč – Evropski skladi so nova priložnost za obnovo, varstvo in ohranjanje ter interpretacijo dediščine.

Finančna pomoč iz evropskih finančnih virov je solidna in nasploh v veliko pomoč pri obnovi dediščine. Na voljo so finančna sredstva za izdelavo projektov za obnovo dediščine, za njeno izvedbo, prezentacijo, interpretacijo, ureditev okolice, upravljanje in zaposlovanje. Pogoja sta kakovo-

stno in resno načrtovanje projektov in vsebin ter povezovanje z nacionalnimi koordinatori. Uspešnost obnove dediščine z evropskimi sredstvi je v veliki meri odvisna tudi od pravočasno pripravljenih kakovostnih konservatorskih strokovnih izhodišč in podlag. V pripravo dokumentacije je treba nujno vključiti še finančne strokovnjake, odvetnike in poznavalce evropskih fondov, saj je z vidika časovnih rokov, finančnih in administrativnih pogojev izvedba tovrstnih projektov zelo zahtevna.

7. V varstvenih službah evidentno primanjkuje strokovnega kadra.

Administrativne in strokovne naloge varstvenih služb na področju varstva nepremične kulturne dediščine se množijo in postajajo vse bolj kompleksne. Število zaposlenih konservatorjev pa se zmanjšuje, kar je nedopustno in ne ustreza dejanskim potrebam. Še zlasti je evidentno pomanjkanje etnologov konservatorjev in drugih, ki se ukvarjajo z varstvom dediščine podeželskega prostora, saj je ta številčno najboljše del vse evidentirane dediščine. Ker mnoge inštitucije ne zaposlujejo etnologov konservatorjev, naj pristojne službe v prihodnosti več pozornosti posvečajo pravočasni dopolnitvi in pomladitvi svojih kadrovskih vrst. Na ta način bo poskrbljeno za kontinuiteto prenosa znanj od starejših konservatorjev na mlajše.

8. Varstvo naselij je kot del kulturne krajine ali zavarovanega območja del integralnega varstva in prvi pogoj za vzdržan razvoj.

Naselbinska dediščina je še zlasti ogrožena v zavarovanih naravnih parkih, kjer je poudarek varstva na naravni in ne toliko na kulturni dediščini. Na teh območjih je treba vzpostaviti dodatne oblike varstva in interpretacije dediščine (npr. muzeje na prostem, ekomuzeje, raziskovalne postaje, vstopne in interpretacijske centre za obiskovalce

zavarovanega območja) ter ohranjanja in predstavljanja nesnovne dediščine v obnovljenih starih naselbinskih jedrih.

9. Pobuda za vpis mesta Kruševo in starega mestnega jedra Bitole na Unescov seznam svetovne dediščine.

Mesto Kruševo in mestno jedro Bitole po mnenju udeležencev VIII. SEK-a izpolnjujeta osnovna merila za uvrstitev na nacionalni poskusni seznam Unescove svetovne dediščine. Z ohranjen prvo urbanistično zasnovo, avtentičnimi bivalnimi, s profanimi javnimi in verskimi stavbami, z ulično mrežo, javnimi prostori in raznolikostjo kultur in načinov življenja, ki so odraz večstoletnega sobivanja večnacionalnega in večkonfesionalnega prebivalstva, sodita med najpomembnejše naselbinske kulturne spomenike v tem delu Jugovzhodne Evrope. Udeleženci simpozija predlagajo Zavodu in muzeju v Bitoli in Prilepu, da pripravita valorizacijo obeh predlogov za uvrstitev na nacionalni poskusni seznam Unescove liste svetovne dediščine. Pri oblikovanju obeh predlogov udeleženci simpozija pričakujejo podporo in strokovno pomoč ICOMOS-a, ECOVAST-a, ICOM-a itd.

10. Interpretacija dediščine je osnova njene rabe in ustreznega razumevanja.

Pri načrtovanju obnove in prezentacije kulturne dediščine je treba nameniti več pozornosti tudi njeni kakovostni interpretaciji, ki mora biti načrtovana na avtentičnih in zgodovinskih dejstvih in prilagojena posameznemu tipu ciljne publike. Dediščinske vsebine naj se obiskovalcem približa s pomočjo interpretacijskega načrta, ki mora odgovoriti na več pomembnih vprašanj: kaj, zakaj, kdo, kdaj, kje in na kakšen način. Vsebina prezentacije nepremične kulturne dediščine naj vključuje tudi interpretacijo njene notranje opreme, pripadajočih stavb, njenega širšega okolja in vsebine nematerialne dediščine, od načina gospodarjenja, znanj, spretnosti, domačih in umetnostnih obrti, ljudskih plesov, pesmi in umetnosti do izdelave spominkov.

